

KAREL ČAPEK

Kuidas sünnib näitemäng

Kuidas tehakse filmi

Tšehhi keelest tõlkinud

Lembit Remmelgas

Josef Čapeki illustratsioonid

„Loomingu Raamatukogu kuldsari“
SA Kultuurileht

Tõlgitud väljaandest:

Karel Čapek
Jak vzniká divadelní hra. Jak se dělá film
Orbis, Praha, 1966

Illustratsioonid väljaandest:

Karel Čapek
Jak se co dělá
Fr. Borový, Praha, 1941

Täiendatud trükk väljaandest:

Karel Čapek
Kuidas sünnib näitemäng. Kuidas tehakse filmi
Tšehhi keelest tõlkinud Lembit Remmelgas
Toimetanud Anu Saluäär
Loomingu Raamatukogu, 1981, nr 45–46

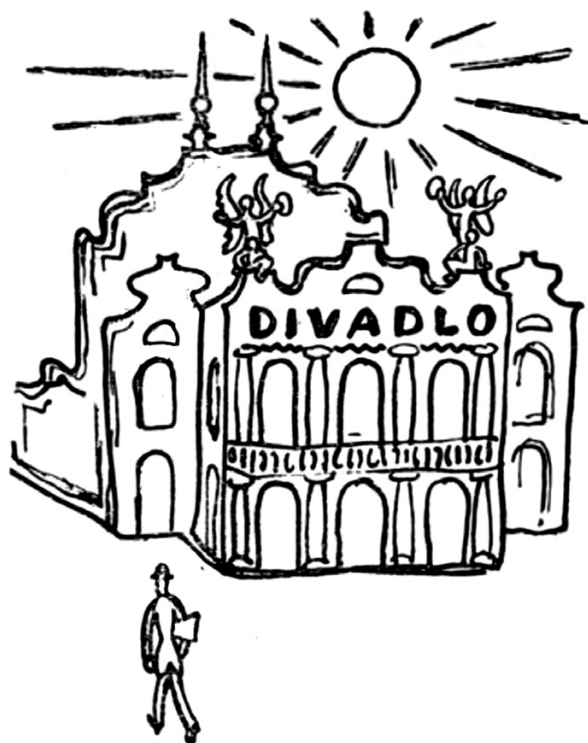
Korrektuuri lugenud Lauri Eesmaa
Kujundanud Maris Kaskmann

© Tõlge. Lembit Remmelga pärijad ja Loomingu Raamatukogu, 2025
© Kaanefoto. Vikipeedia

Trükkinud Pakett

ISSN 2674-4678 (trükis)
ISSN 2674-4686 (epub)
ISBN 978-9916-755-29-7 (trükis)
ISBN 978-9916-755-30-3 (epub)

KUIDAS SÜNNIB NÄITEMÄNG

SISSEJUHATUSEKS

See õpetlik kirjatükk tahaks hea meelega kirjanikele, publikule ja tagatippu ka kriitikale ära seletada, kuidas sünnib näitemäng ja mis muutumised ta kõik peab enne läbi käima, kuni temast viimaks koorub nagu kookonist uhke ja hiilgav esietendus. Me ei taha petise kombel teeselda, nagu mõistaksime me teatrit, tõsiasi on see, et teatrit ei mõista mitte keegi, ei inimesed, kes on lavalaudadel halliks läinud, ei vanimadki teatrijuhid, ammugi siis arvustajad. Püha jumal, kui dramaturg võiks ette teada, et tükil on minekut! Kui teatrijuht suudaks ette näha, et tükk teeb hea kassa! Kui näitlejal oleks eelnevalt mõni märk, et ta oma osa välja mängib! Siis, siis küll võiks teha teatrit niisama rahumeeli ja ausalt, nagu tehakse toole-laudu või keedetakse seepi. Kuid teater on kunst nagu sõjapidamine ja hasart nagu õnnemäng ruletil; ükski hing ei oska ette aimata, kuidas asi välja kukub. Mitte üksnes esietendusel, vaid igal harilikul öhtul sünnib lausa ime, et tükki üldse mängitakse, ja kui teda juba mängitakse, et ta siis ka lõpuni mängitakse. Näitemäng ei sünni mingi plaani täitmise tulemusena, vaid loendamatute ja ootamatute takistuste lakkamatu ületamise teel. Iga riidetükk dekoratsioonis ja iga närv näitemängu

mängivas inimeses võib iga hetk rebeneda; tavaliselt siiski ei rebene, kuid sellest hoolimata on õhkkond närviline; see lihtsalt ei saagi teistsugune olla.

Selles kirjatükis ei tehta juttu draamakunstist ja selle saladustest, vaid ainult teatritegemisest ja selle saladustest. Kindlasti oleks tänuväärsem arutada, missugune peaks teater olema ja mismoodi peaks teatrit ideaalselt tegema, kuid iga kõnelus ideaalidest jätab varju keerulise ja imetlusväärse tegelikkuse, selle, kuidas asjad tõeliselt elus on. Ei suvatse me siinkohal mõtiskleda ka kollektiivse draama või konstruktivistliku lavakunsti üle; teatris on kõik võimalik, teater on imede maja. Kõige suurem ime aga on see, et ta ülepea olemas on. Kui õhtul kell pool kaheksa eesriie tõuseb, siis teadke, et see on kas õnnelik juhus või lausa ime.

Kuigi me surusime endas maha kiusatuse rääkida selles kirjatükis Kunstist, paneksime siiski heal meelel vähemalt sissejuhatuseks küünla ka jumaliku Muusa auks. Teda vaesekest ei saa te hoopiski näha tema täies hiilguses, vaid näete teda proovidest väsinuna, külmetusest nohuse ninaga, kõikvõimalikust nöökimisest, vastikust tööruugamisest ja igasugustest tuju rikkuvatest teatriköögi tülidest piinatuna. Kui ta tulede säras ja kaunis grimmis teie ette lavale astub, siis ärge unustage, kui palju ta on pidanud kannatama; jajah, selles seisabki näitekunsti sügavaim mõistmine.

Aga peale selle on lava taga, lava all ja lava kohal veel kõikisugu inimesi, kes ühisel jõul tõmbavad ja tõukavad Thespise vankrit. Ja ehkki nad kehastavad oma osa väga naturalistlikult, riidetatuna tavalistesse eraisiku rõivastesse või sinistesse tunkedesse, mängivad nad siiski tähtsat rolli näitemängu sünni juures. Sellepärast saavad ka nemad selles kirjatükis au osalisteks.

ALGUSTE ALGUS

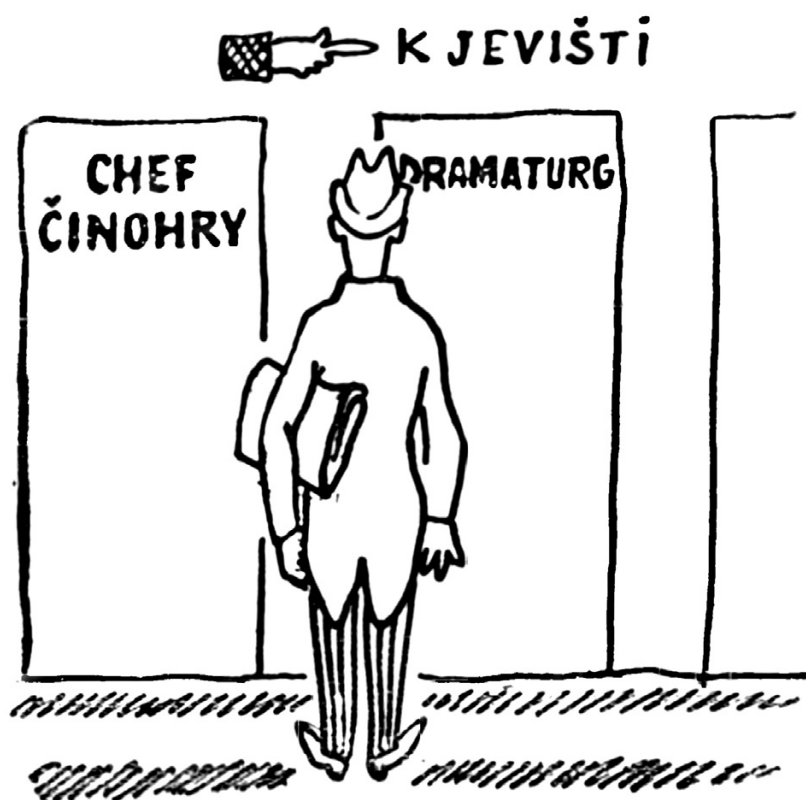
Oma esialgses, arenemata ja pimesi kobavas olekus tekib näitemäng muidugi väljaspool teatrit, auahne kirjaniku kirjutuslaual; teatrisse satub ta esmakordselt siis, kui autor arvab, et tükk on valmis. Muidugi üsna pea (umbes poole aasta pärast või sedasi) selgub, et ei ole valmis; sest kõige paremal juhul rändab tükk tagasi autori kätte koos ettepanekuga, et autor seda kärbiks ja peale muu viimase vaatus ümber teeks. Salapärastel põhjustel on just viimane vaatus alati see, mis tuleb ümber teha, täpisealt samuti, nagu on viimane vaatus alati see, mis laval kindlasti ära vajub ja millest kriitika leiab harukordse üksmeelega üles kõik tüki nõrkused. Tuleb imeks panna, et draamakirjanikud jäävad säärasest kurvast kogemusest hoolimata jonnakalt seisukohale, nagu peaks nende tükil ülepea mingi viimane

vaatus olema. Lihtsalt ei tuleks viimaseid vaatusi üldse kirjutada. Või siis tuleks viimane vaatus kohe algul printsiipsaalselt ära lõigata, nagu buldogitel saba maha lõigatakse, et see nende väljanägemist ei rikuks. Või tuleks tükki mängida tagurpidi, viimane vaatus alguses ning esimene vaatus, mida alati kõige paremaks peetakse, lõpus. Ühesõnaga, midagi peaks juhtuma, et näitekirjanikud viimase vaatuses needusest vabaneksid.

Kui siis viimast vaatus on paar-kolm korda kärbitud ja ümber tehtud ja tükk vastu võetud, algab autoril ootuste aeg. See on periood, millal autor jätab igasuguse muu kirjutamise sinnapaika ega tee kriimu ridagi, millal tal seetõttu pole aega isegi ajalehti lugeda või pilvedes hõljuda või magada või mõnel muul viisil aega surnuks lüüa, sest ta elab ootusepalavikus, kas tema tükki hakatakse mängima, millal mängitakse, kuidas mängitakse ja nõnda edasi. Autoriga, kes ootab,

ei saa isegi jutule; ainult täiesti paadunud kirjanikud suudavad oma rahutust varjata ja näo teha, nagu mõtleksid nad vahetevahel ka millelegi muule kui oma tükile, mis on vastu võetud. Küllap unistab näitekirjanik sellest, et juba tüki lõpetamise aegu seisaks teatri käskjalg tema selja taga ja nõuaks lõõtsutades, saatku härra autor viimane vaatus jumalapärast juba ära, sest ülehomme on esietendus, ja tema, käskjalg, ei tohi ilma viimase vaatuseta tagasi minna, ja muudkui nuiab ja nuiab. Kuid nii muidugi ei sünni; kui tükk on vastu võetud,

peab ta teatava aja teatris vedelema; sellega saab ta küpsust juurde ja justkui imeb endasse teatri hõngu. Tükk peab seisma mõnda aega veel sellepärast, et teda võiks „kärsitult oodatud uudisteoseks“ kuulutada. Mõningad autorid segavad end isiklike meeldetuletustega ebaviisakalt sellesse küpsemise protsessi, millel õnneks pole mingit mõju. Asjadel tuleb lasta loomulikku rada minna. Kui tükk on parasjagu seisnud ja talle nagu kipuks juba lõhn juurde tulema, siis tuleb ta käiku lasta, temaga lavale minna; õigemini kõigepealt proovisaali.